

Moliyaviy aktivlar bozorining xususiyatlari

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti

Qahramonova Xusnora

Annotatsiya: Moliya bozori bo'sh mablag'larni safarbar etib, ularni moliyaviy resurslarga, aholi qo'lidagi harakatsiz pulni daromad keltiruvchi manbaga aylantiradi. Depozitlar, veksellar, valyuta, aksiya, obligatsiya, derivativ (hosilaviy qimmatli qog'ozlar) va sug'urta bozorlarini o'z ichiga oladigan moliya bozori odatda iqtisodiyotning harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Moliya bozorini taraqqiy toptirish, raqobat muhitini yaxshilash, moliyaviy boshqaruvning yangi turlarini qo'llashga ko'maklashish, xo'jalik yurituvchi subyektlarga investitsiyalarni jalb qilish bilan birga qo'shimcha ish o'rinlarini yaratish orqali ijtimoiy muammolarni ham hal etishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: moliya bozori, fond bozori, transmilliy korporatsiyalar, xalqaro moliyaviy munosabatlar.

Korporativ boshqaruvning moliyaviy bozorlar faoliyatini tashkil qilish bilan bog'liq xalqaro modellari keng tadqiq etilganligiga qaramasdan, mazkur ilmiy va amaliy tajriba mamlakatimiz iqtisodiyoti real sektorida amalda sust qo'llanilmoqda. Oqibatda aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatida korporativ boshqaruv shartlari yetarlicha bajarilmayapti. Moliya bozori likvidliligi talabdagidek emasligi ikkilamchi bozor samaradorligining mavjud holati aholi va qimmatli qog'ozlar bozori boshqa ishtirokchilarining moliya bozorida faoliyatini susaytirmoqda. Bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy tushunchalarni mohiyatini olimlar, ekspertlar tomonidan tortishuvlar, ilmiy-nazariy jihatdan qarashlar, o'sha davr g'oyalari bilan uyg'unlashgan, uni bajaradigan funksiyalari, tamoyillari, o'ziga xos xususiyatlari, xarakterli tomonlari, bozor segmentlari orqali hamda ularning ishtirokchilari o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlar nuqtai nazaridan yanada chuqurroq ilmiy asoslab berish takomillashib bir tizimga

keltirilmoqda, zamon talablari va fundamental omillarga mos holda u ilmiy jihatdan asoslangan holda rivojlantirib borilmoqda. Xususan, xalqaro moliya bozorining iqtisodiy mohiyatini turli davrlarda yashab oʻtgan iqtisodchi olimlar tomonidan turli xil gʻoyalari orqali nazariyalar yaratilgan. Lekin, har bir iqtisodiy kategoriyalar doimiy ravishda zamonaviy omillar asosida takomillashib boradi. Xalqaro moliya bozori ham hozirgi kunda qoʻshimcha tarzda noanʻanaviy zamonaviy yangi va xilma-xil funksiyalarni bajarmoqda. Shu nuqtai nazardan uning iqtisodiy mohiyatini bir nechta iqtisodchi olimlarning nazariy ilmiy qarashlarini, hozirgi zamonaviy omillarni va boshqa oʻziga xos tomonlarini hisobga olgan holda chuqurroq oʻrganib chiqish mavzuning dolzarbligini bildiradi.

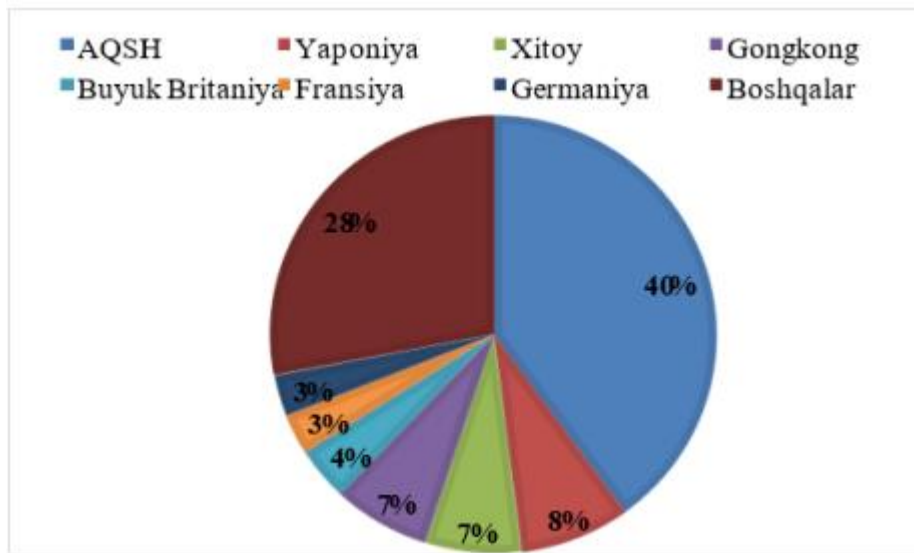
Xalqaro moliyaviy munosabatlar sohasida taniqli olim D.M.Mixaylov xalqaro moliya bozorini unda muomalada boʻlgan vositalar nuqtai nazaridan koʻrsatib oʻtadi. Bunda uning fikricha, jahon ssuda kapitali bozori va xalqaro moliya bozori “tushuncha nuqtai nazaridan bu tushunchadan koʻproq amaliy foydalanishda oʻxshash kategoriyalar hisoblanadi”, xalqaro moliya bozorida esa qarz kapitali, qarz vositalari va hosilaviy shartnomalar savdo obyektlari sifatida namoyon boʻladi . Moliya bozori va ssuda bozori tushunchalarining oʻxshashligini boshqa manbalarda ham uchratish mumkin. Masalan, “Moliya bozori (ssuda kapitallari bozori) - kapitalga talab va taklif asosida kapitalni vositachilar yordamida kreditor va qarzdorlar oʻrtasida qayta taqsimlash mexanizmi. U amaliyotda pul mablagʻlari oqimini mulkdorlardan qarzdorlarga va aksincha yoʻnaltiruvchi kredit-moliya institutlari yigʻindisini namoyon etadi. Moliya bozorining asosiy vazifasi harakatsiz pul mablagʻlarini ssuda kapitaliga transformatsiyasidan tarkib topgan” degan tushunchalarni uchratish mumkin . Shuningdek, taʼkidlash joizki, V.A.Slepov va E.A.Zvonovalar xalqaro moliya bozori taʼrifida bozorning mohiyatini emas, balki moliyaviy tizim tushunchasini asos qilib oladilar: “Xalqaro moliya bozori – xalqaro moliyaning xalqaro moliya tizimidagi maʼlum doiralardagi harakati shakli” . Mazkur mualliflarning fikricha, xalqaro moliya bozori tushunchasi xalqaro moliya bozoriga nisbatan kengroq

tushuncha hisoblanadi, bunda xalqaro va milliy moliya bozorlari yig'indisini tushunish lozim, ularning har biri o'ziga xos xususiyatlar, alohidalik va mustaqillikka ega. Shunday qilib, fikrimizcha, jahon kapital bozorlari atamasidan foydalanish cheklangan ko'rinishga ega. Bundan tashqari, kredit bozori nima uchun qarzga oid qimmatli qog'ozlar va bank kreditlari bozoridan iborat bo'lishi noaniq bo'lib qolmoqda, bunda davlat va xalqaro tashkilotlar tomonidan berilgan kreditlar alohida ajratilgan. Bir tomondan, ularning o'ziga xosligini farqlash uchun alohida ko'rsatish maqsadga muvofiq, lekin boshqa tomondan, ular ham kredit bozori kategoriyasiga, faqat ushbu muallif izohi holatida boshqa darajada kiradi.

Xorijiy iqtisodiy adabiyotlarda xalqaro moliya bozorini turli-tuman moliyaviy vositalar, shu jumladan aktsiya, obligatsiya, valyuta, muddatli shartnomalarni hosil qiluvchi hamda o'zaro qayta sotuvchi xaridor va sotuvchilarning shartli (yoki real) uchrashuv joyi sifatida keng (hatto keng pragmatik) ma'noda tushunish ustunlik qiladi. O'zbekistonlik iqtisodchi olimlardan A.Vahobov, N.Jumayev, U.Burxonovlarning "Xalqaro moliya munosabatlar" o'quv qo'llanmasida "Xalqaro moliya bozorlari - mamlakatlar milliy manfaatlarini himoya qiluvchi tamoyillariga asoslangan bo'lib, bu davlatlararo har tomonlama hamkorlikni bir ko'rinishdagi xalqaro moliya bozorlari va ularning fondli ko'rinishdagi umumjahon bozorlar yig'indisidir yoki davlatlarni yagona moliya va kredit siyosatini amalga oshiruvchi bozorlar majmuasidir deb e'tirof etishgan. Shuningdek, J.X.Ataniyazov, E.D.Alimardonovlarning "Xalqaro moliya munosabatlari" nomli darsligida xalqaro moliya bozorini tarkibi va mazkur bozorga chiqish mexanizmi to'g'risida fikr bildiradi. Xususan, xalqaro moliya bozori milliy moliya bozori va xalqaro moliya bozoridan tarkib topganligini e'tirof etadi. Mualliflar, chet el qimmatli qog'ozlar ya'ni mamlakatlarda yevroobligatsiyalarni xalqaro muomalaga chiqarish orqali yuzaga kelayotgan bozorlar yig'indisiga asosiy e'tiborni qaratadi.

Moliya bozorining yuqori darajada tashkillashganligi uning alohida faoliyat mexanizmi bilan belgilanadi. Bu mexanizm iqtisodiyotning qonun va

kategoriyalarining to'liq amal qilishi negizida va davlatning regulativ siyosati asosida moliya bozorining barcha qatnashchilarining bevosita ishtiroki natijalari bilan belgilanadi, davlat va iqtisodiyot sub'ektlari tomonidan birgalikda harakatga keltiriladi.



1-rasm. Dunyo mamlakatlarining jahon moliya bozoridagi ulushi (2022-yil holatiga)

2022-yil holatiga nisbatan kam sonli mamlakatlar o'rtasida moliya bozorining salmoqli ulushi taqsimlangan. Bular ichida eng kattalari AQSh (40%), Yaponiya (8%), Xitoy (7%), Gongkong (7%), Buyuk Britaniya (4%), Fransiya (3%), Germaniya (3%) kabi dunyoning eng qudratli mamlakatlari o'rin olgan. Ko'rinib turibdiki dunyo moliya bozorining uchdan ikki qismi aksariyat rivojlangan mamlakatlarga tegishli. Jahon moliya bozorining asosiy segmentlaridan biri fond birjasi yoki qimmatli qog'ozlar(kapital) bozori hisoblanadi.

XULOSA: Moliyaviy globallashuv sharoitida moliya bozorining rivojlantirishning asosiy maqsadi ishlab chiqarilgan tovarlarning eksport salohiyatini oshirish, iste'molchilarni jahon talablariga mos keladigan tovarlar bilan ta'minlash va mamlakatning monetar siyosati barqarorligii ta'minlashdir. Mamlakatimizda kapital bozorini rivojlantirish borasidagi chora-tadbirlarda ushbu bozorni rivojlantirishning yaxlit strategiyasini shakllantirish, uning

samarali infratuzilmasi shakllanishida ko‘maklashish hamda ikkilamchi qimmatli qog‘ozlar bozorini jadal rivojlantirish va kengaytirishga qaratilgan amaliy harakatlarni faollashtirish, korporativ boshqaruv tizimini ilg‘or xorijiy tajribalar asosida takomillashtirish, kapital bozorini tartibga solish sohasida xalqaro aloqalarni rivojlantirish kabi masalalar alohida ustuvorlik kasb etishi lozim. Mamlakatimizda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlarni yanada chuqurlashtirish uchun katta hajmdagi investitsiyalar zarur bo‘ladi. Investitsiyalarni esa moliya bozori va qimmatli qog‘ozlar bozori orqali olib kelish mumkin. Shuning uchun ham mamlakatning iqtisodiy o‘shida moliya bozori va qimmatli qog‘ozlarning roli nihoyatda kattadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Красвиной Л.Н. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения. – М.: Финансы и статистика, 2007. – С.289.
2. Михайлов Д.М. Мировой финансовый рынок: тенденции и инструменты. – М.: Издательство «Экзамен», 2000. – С.150.
3. Авдокушин Е.Ф. Международные экономические отношения. – М.: Маркетинг, 2003.
4. Слепова В.А., Звоновой Е.А. Международный финансовый рынок. – М.: Магистр, 2009.
5. Хожиматов Р.Х. Xalqaro moliya bozori: nazariy qarashlar va umumiy tavsif. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 3, may-iyun, 2015-yil.
6. Vahobov A., Jumayev N., Burxonov U. Xalqaro moliya munosabatlar. Darslik. -T.: “Sharq”, 2003.
7. Ataniyazov J.X., Alimardonov E. D. Xalqaro moliya munosabatlari. Darslik. T.: “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashiriyoti” 2014. -333 b
8. Seeking Alpha - Country Stock Markets As A Percent Of World - <https://seekingalpha.com/article/4225343>

9. Киреев А.П. Международная экономика. В 2-х ч. - Ч. I. Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства. Учебное пособие для вузов. - М.: 1997, 416 с., С. 292-293